STRAF FOR BESPOTTELSE

En Sagnundersøgelse.

AF

AUGUST F. SCHMIDT

Igennem Årtusinder har Menneskene ved Hjælp af naturforklarende Sagn med et ganske enkelt Indhold søgt at forstå den Verden, der omgav dem. De mente derigennem at have den bedste Forklaring på vigtige Områder af Tilværelsen og dens Fænomener. Af sådanne Sagns Indhold kan man undertiden erfare et og andet om de Kulturtilstande, der herskede i den Tid, de var gængs, ligesom det engang imellem kan være muligt at fremkomme med Oplysninger om Årsagen til deres Oprindelse og Udformning.

Ejendommelige Naturformationer kan lede Tanken hen på pludselige Katastrofer, og har sådanne engang — imens den pågældende Egn var beboet af Mennesker — fundet Sted, har de givet Anledning til Overvejelser og deraf følgende Sagndannelser. Uhyggelige og skrækindjagende Tildragelser ansås i gamle Tider — og endnu hos Naturfolk — for skjulte, mystiske Magters Vrede og Indgriben. Den Forståelse, vi nu har af Naturen, var for tidligere Tiders Mennesker fuldstændig ukendt. De levede som Fanger i en Tilværelse, de slet ikke forstod noget af, og derfor tolkede de Naturen, dens Ting og Udseende, og hvad der skete i den, som Udslag af Bevidsthed og dæmonisk Vilje, medens vi nu forklarer udfra Naturlove.

Til Menneskehedens ældst optegnede Sagn hører Beretningen om Syndfloden og Sagn om Byers Undergang ved Ildregn fra Himmelen (Sodoma og Gomorrha) eller ved at Guderne i deres Vrede forvandler en Egn til en Sø[1], således som man hører herom i det oldgræske Phile-

[1] Jfr. H. F. Feilberg: Skabelsessagn og Syndflodssagn (1915), S. 177: „Rimeligt er det at antage, at alle flodsagn, også de ældste, tilhører i en vis betydning en historisk Tid. Jeg kan ikke forestille mig muligheden af, at noget minde kunde

mon og Baukis-Sagn, der forklarer nogle frygiske Sumpes Oprindelse[1].

Mest kendt i Kristenheden er Beretningen om *Sodomas* og *Gomorrhas* Ødelæggelse, hvorom der findes Oplysninger i 1. Mosebog (13, 14, 18, 19 og 21 Kapitel). Denne Begivenhed var Guds (Jahves) Straffedom over ugudelige Mennesker. De to Byer fandtes ved Sydregionen af *Det døde Hav*. Det er ikke i Bibelen nævnt, at dette Hav fremstod, hvor Sodoma og Gomorrha forsvandt, men ikke desto mindre er det ned gennem Tiderne blevet anført som noget selvfølgeligt, at man altid har tænkt sig, at Det døde Hav fremkom, hvor de to Stæder havde haft deres Plads[2]. I *Talmud* (o. 200—500 e. Kr. F.) nævnes Det døde Hav som *Det sodomitiske Hav*, hvilket synes at vise, at man tidlig i Tiden har tænkt sig, at det omtalte Hav dækkede over Sodoma og Gomorrha. Denne Anskuelse har uden Tvivl fra fjerne Tider været kendt i vidtstrakte Områder omkring Det døde Hav, men hvornår den er kommet til Europa, kan vist næppe afgøres. Vi skal nok et Stykke ind i Middelalderen, inden man i vor Verdensdel kan have kendt noget til den Forklaring, at et ejendommeligt Hav Syd i Det hellige Land er fremstået, hvor to syndige Stæder blev udslettede.

Da Sagnet herom endelig var kommet til Europa, har det ved sit virkningsfulde Indhold haft alle Betingelser for at blive udbredt og husket. Man tør uden Tvivl regne med, at det er blevet benyttet i mangen en advarende *Munkeprædiken*[3]. Både Prædikant[4] og Tilhørere

gemmes ned i tiderne fra forhistoriske, uhyre fjærne tidsrum. Jeg kender intet exempel. Vi behøver herhjemme jo blot at spørge om folkeminder, om end aldrig så dunkle, fra skaldyngefolkets eller stenalderens tid, — der er ingen".

[1] Franz Schmärsel: Die Sage von der untergegangenen Stadt (Berlin, Kiel 1913), 2 ff. Danmarks gamle Folkeviser (ved H. Grüner-Nielsen), Nr. 539. Folklore Fellows Communications Nr. 108 (Helsinki 1934), S. 187, Henvisninger.

[2] Jfr. Hermann Gunkel: Genesis (Göttingen 1902), 188—89, hvor det nævnes, at Sodomasagnet taler om Ild og Jordrystelse, men intet om Vand, selv om det for Sodoma og Gomorrha var karakteristisk, at de lå ved en Saltsø. Måske Sagnet er vandret hertil andet Steds fra for at give en Forklaring på Det døde Havs Oprindelse. Gunkel nævner i denne Forbindelse Philemon og Baukis-Sagnet og Syndflodssagnet, hvilke beretter om Søers Opståen og store Vandfloder som Straf for Uvenlighed mod Guderne og for ugudeligt Levned. Et Sagn af Philemon-Baukis-Typen er optegnet i Indien, hvor en stor Sø er fremkommet som Straf for Uvenlighed mod en Guddom. Søen, Colair Lake, findes mellem Kistnas og Godaverys Delta (N. M. Venkataswami: Folklore in the Central Provinces, Indian Antiquary XXIX (1909), 200).

[3] Om middelalderlige Munkeprædikener se Albert Wesselski: Mönchslatein (Leipzig 1909); indeholder Fortællinger fra gejstlige Skrifter i det 13. Århundrede.

[4] Prædikanterne kan have tilhørt Franciskanerordenen, den første og den mest udbredte Tiggerorden. Den kom til Danmark 1232.

har troet på Sagnberetningens Indhold. Man mente heri at finde en god Forklaring på Det døde Havs Oprindelse, og det har været let for Munke og andre Gejstlige at overføre Sagnet på mere nærliggende Forhold, idet der kunde henvises til, at denne eller hin Sø (Mose etc.) var fremstået ved, at en By eller Gård på Grund af Beboernes Ugudelighed var sunket i Jorden netop på det Sted, hvor en af Tilhørerne kendt Sø el. lgn. fandtes. Sagnene om Søers Oprindelse som Følge af Ugudelighed og Gudsbespottelse hører til den Gruppe af ætiologiske (naturforklarende) Sagn, der har sin ældste litterære Oprindelse i Det gamle Testamente. Alene at Beretningen om Sodomas og Gomorrhas Udslettelse stod i Bibelen var jo nok til, at den vandt almindelig Tiltro, og hvor mange i Kristenheden har mon tvivlet på den inden i Nutiden, hvor den geologiske Videnskab har givet os Forklaringen på Oprindelsen til Jordens forskellige Vande.

Afguderi og Gudsbespottelse har altid indenfor Kristenheden hørt til de særlig store Synder, derfor den strenge Straffedom over Sodoma og Gomorrha —, og i de mangfoldige Folkesagn, der fra mange Lande er overleveret om Spot med det hellige, belæres man da også om, hvor alvorlig en Sag det var at drive Gudsbespottelse, for vort Lands Vedkommende i den ret righoldigt overleverede Sagntype: *So i Seng*, der uden al Tvivl har den bibelske Beretning om Sodomas og Gomorrhas Undergang til Forudsætning. Sagnet er af følgende Indhold:

På en Herregård (Gård, Mølle, Slot etc.) holdes et stort Gilde. Da Stemningen er på det højeste, finder det ugudelige Selskab på at spille den stedlige Præst et Puds. De udklæder en So (eller et slagtet Svin) som et gammelt Kvindfolk og lægger den (det) i en Seng. Samtidig bliver der sendt Bud efter Præsten, om han ikke nok vil komme og berette f. Eks. Herremandens Moder, der angives at ligge for Døden. Præsten kommer i Ornat, har Bibel og den sidste Olie med. Han begynder at læse Skriftens Ord eller rækker Hostien frem, men så opdager han Falskneriet, og i Harme over den Gudsbespottelse, som her har fundet Sted, udtaler han sin Forbandelse over Gården og dens Mennesker, hvorefter han skynder sig bort. Straks efter synker Gården i Afgrunden, og en bundløs Sø (Mose el. lgn.) fremstår på Stedet. I de fleste af Sagnene oplyses det, at Præsten i Skyndingen glemmer sin Bibel på en Stol; Stolen svømmer i Land med Bibelen, der således sammen med Præsten reddes fra Undergang.

Dette Sagn er ikke særlig udbredt i andre europæiske Lande. Det

kendes fra Nordfrisland, Holsten, Oldenborg, Østpreussen, måske Vestpolen, og fra Egnen Forez (Bygden Fraisses) i Frankrig forefindes et Sagn, der minder om den danske Type, men noget direkte Forbillede for vort „So i Seng" kan det ikke være[1].

Det synes da, som om man i Danmark har foretrukket Motivet med Soen i Sengen. Der kendes dog også adskillige Sagn fra vort Land om sunkne Borge og Gårde, hvortil So i Seng ikke er knyttet. Disse Sagn[2] skal dog ikke meddeles her, hvor Opgaven er afgrænset til at behandle So i Seng-Typen[3], der må synes af mere Interesse for Forskningen[4] end de øvrige Undergangssagn, der blot beretter, at en Gård er sunket, f. Eks. i Gammelsø ved Næstved[5], eller at en Landsby er sunket i Sankelmark Sø i Mellemslesvig[6]. De Sagn fra andre Lande, hvori So i Seng forekommer, bringer intet som helst nyt til Belysning af de ret talrige, men ensartede danske Optegnelser, der forefindes om vort Emne.

Straffen for bespottelig Adfærd har, som foran nævnt, været glimrende til at forklare visse Søers Oprindelse og samtidig hermed adskillige Gårdes Forsvinden. Der har i gamle, analfabetiske Tider kun skullet få Slægtled til for at glemme den virkelige Grund til, at denne eller hin Gård var blevet nedbrudt, afbrændt eller flyttet, og havde den ligget nær en Sø, var Muligheden for Sagndannelse og Fabuleren til Stede. Søen (eller Mosen) var der, man havde på dens Bred fundet opskyllet Træværk, Mursten eller andre Bygningsemner[7], flere Vejspor førte ned til den, — alt talte for, at her engang måtte have ligget en Gård, der måtte være sunket i Dybet (se Nr. 2, 4, 6, 19, 24, 40, 44, 45, 48, 54, 58, 60, 63, 66, 70, 71, 72, 79 neden for)[8].

[1] Jfr. Schmarsel, anf. Værk. Gudmund Schütte i Danske Studier 1925, 118. Hans Ellekilde i Nordens Gudeverden I, 422.

[2] Se talrige Eksempler i E. Tang Kristensen: Danske Sagn III, S. 237—41. Danske Sagn III, Ny Række, S. 162.

[3] Fra mange Lande kendes et stort Antal Sagn om Byers, Slottes og Gårdes Undergang, men det vilde være uden Ende at begynde på at anføre Eksempler fra disse Sagn.

[4] Se Gudmund Schüttes Afhandling om Soen og den sunkne Gård i Danske Studier 1925, 117—32. Schütte: *Offerpladser (1918)*, 43—47.

[5] E. Tang Kristensen: Danske Sagn Ny Række III (1931), Nr. 654.

[6] Opt. 1934 af Andreas Lorenzen, DFS 1906/23: 3281.

[7] Jfr. at i Hjortvad Å Øst for Ribe kunde man i 1880erne, hvor Åen løber gennem Hjortvad, se Bjælker i Mudderet i Åbunden. Her skal en Borg engang være sunket som Straf for en ryggesløs Ejers løgnagtige Udsagn (Skattegraveren VI, 1886, S. 183—84). Smlgn. hermed Nr. 4,79.

[8] Jfr. Fynsk Hjemstavn 1934, 16 (Røde Dam i Rørup S., Gård sunket, Bygningsspor fundne). Sønderjydsk Maanedsskrift 1934, 151 (Slot i Fruerskoven ved Flens-

Det var derfor ikke altid ganske tilfældigt, når en helst lille og rund Sø — uden Afløb — blev Sagntiltrækker. Forskellige Forhold, som de ovenfor nævnte, var Årsag i Sagnstedfæstet. Folketroen fik Støtte af de ydre Tilstande, og den folkelige Fantasi havde nu let ved at lokalisere et Vandresagn til en kendt Sø. At So i Seng-Sagnet er fremstået i den senere Middelalder i Danmark, er der Grund til at tro, idet man af Præsteindberetninger fra 1638[1] til Ole Worm kan se, at det da var kendt i Ribeegnen, Ringe på Fyn og ved Nyborg (se Nr. 20, 75, jfr. Nr. 21), og i 1670erne var det kendt i Himmerland, idet Skelsøsagnet (Nr. 48) nævnes hos Peder Resen i hans Atlas.

Det må ikke lades unævnt, at den første Del af vort Sagn, hvori der fortælles om de upolerede Folks barbariske Puds med Præsten, meget vel kan have fundet Sted i Livets Virkelighed[2], og Spektaklet, der er fremkommet heraf, kan have givet Anledning til megen Snak og mange Formodninger. At en sådan Spot med det hellige kunde blive straffet, som i sin Tid de ryggesløse Indbyggere i Sodoma og Gomorrha for deres Ugudeligheds Skyld blev udslettede af Jordens Overflade, var umiddelbart forståeligt, og her i Danmark såvel som i andre Lande, hvorfra lignende Vanhelligelsessagn kendes, kan Munke og andre Ordets Forkyndere så have fortalt, at Straffen for Vanhelligelsen her blev den samme som den, der overgik de to gammeltestamentelige Stæder.

Sagnet om So i Seng hører til Vandresagnenes store Gruppe, det har haft let ved at blive stedfæstet de mest forskellige Steder, blot der var en Sø eller Sump, hvortil det kunde knyttes. De danske So i Seng-Sagn er — med nogle Undtagelser (Nr. 19, 25, 45, 60, 67) — forbundet med ofte endog meget små (og runde) Søer[3], hvilket er umiddelbart forståe-

borg sunket; i Troldesø ved Flensborg et Slot sunket). E. T. Kr.: Danske Sagn III, Nr. 1205 (Rester af de sunkne Tvingstrupgårde i Ørridslev Sogn fundne. Sank på Grund af Ugudelighed; jfr. Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder I, Nr. 227). Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 1131 (Sø udtørret i Sjørring Sogn, Thy, Stenbro kommer til Syne). H. H. Jørgensen: Gamle Minder fra Havndal, 12 (Kirke og By sunket, da Præst truede ugudelig Menighed. Derved fremkom Udbyover Sø, 17 ha stor).

[1] Jfr. Hans Ellekilde i Gammalt å Nyt (1932), 47 forneden.

[2] Jfr. hermed, at Peder Bisp, der 1806—11 ejede *Nøruplund* i Djursland, engang drak sin So fuld, hvorefter han trak Konens Natkappe på den og lagde den i Sengen. Så kaldte han alle Folkene ind, for at de kunde få det sære Syn at se (DS IV, Nr. 514). Til ind i afvigte Århundrede havde Bymændene i *Allerslev* i Sydsjælland ved det årlige Ornegilde Byornen inde i Stuen, hvor de så drev højst uhøviske Løjer med Dyret (Hans Ellekilde: Fra Dansk Folkemindesamling VI, 1938, 112).

[3] I nogle Tilfælde er Sagnet knyttet til Lavninger, Sumpe, Moser o. lgn., se Nr. 1, 13, 14, 18, 22, 26, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 51, 59, 64, 65, 76, 78, 79, 80, 81. I to Tilfælde, fra Kystegne, er Havoverskylninger Årsag til Sagnstedfæstet, se Nr. 5, 6.

ligt, da man ved en lille Sø kunde finde nogen Rimelighed i Sagnets Forklaring på Søens Fremståen. Man vilde lettere kunne komme i Tvivl om dets Sandfærdighed, hvis det var blevet knyttet til store Søer som f. Eks. Arresø og Mossø[1].

Om *Navnene* på de Søer, hvortil So i Seng-Sagnet er knyttet, kan anføres nogle få Bemærkninger. I 1743 skrev således Præsten i *Gamtofte* Sogn (Vestfyn) i en Indberetning, at der her fandtes et Morads, der hed *Paddis Øje*, hvorom en gammel Legende eller Relation fra de katolske Tider beretter, at her har stået et Hus, der sank, fordi man drev Spot med de hellige Ting[2]. Præsten har antagelig kendt Sagnet om So i Seng, uden at han nævner det. I vore Dage er dette Sagn stedfæstet til den lille Sø *Øjet* eller *Øjesø* (Gamtofte S.), der er identisk med Paddis Øje (1743) og *Paddesø*, der 1589 bliver nævnt i Jacob Madsens Visitatsbog. Betegnelsen Øjet, Øjesø er givet med Henblik på Søens Form og Størrelse. Den ligger som et lille blankt Øje i Landskabet[3], er 300 Alen i Omfang og over 36 Favne dyb. Et lignende Sønavn forefindes i det nordfynske Sogn *Vevlinge*, hvor vi har et *Padesø Hol* (Nr. 15) ved Grænsen ind til *Hårslev* Sogn. I det sidstnævnte Sogn er to Gårde: *Store-* og *Lille-Paddesø* (1610 Padeszø), der findes umiddelbart i Nabolag til Padesø Høl, hvori der er sunken en Gård, fordi man lagde en So i Sengen og hentede Præsten. Navnet på de to Småsøer i Gamtofte og Vevlinge Sogne viser, at Padder i gammel Tid her — som andet Steds — har kunnet give Betegnelse på en Sø eller en Mose. Sandsynligvis har Forekomsten af mange Padder givet Anledning til, at man be-

[1] Til flere af vore store Søer er knyttet forskellige Sagn, således til Viborg og Skanderborg Sø, hvor Holger Danske skal komme og binde sin Hest ved et Træ, når den endelige Kamp for Danmarks Frelse skal finde Sted. Mange Varsler af forskellig Slags inden Verdenslivets Afslutning er ligeledes knyttet til danske Søer, se H. F. Feilbergs Redegørelse herfor i Danske Studier 1920, 99—103. Sagnene om Esrom Sø er udførligt behandlede af Hakon Müller i Fra Frederiksborg Amt 1932, 35—44. Sagn om Åmanden i de danske Søer er forklarede i Danske Studier 1946—47, 81—97. En hel Del Sagn om Søer, Vandløb, Sunde, Fjorde m. v., optegnede af Thiele, E. T. Kristensen m. fl. samt talrige Nutidsoptegnelser herom i Dansk Folkemindesamling, har mest lokalhistorisk Interesse. I Nordens Gudeverden I, 419—43, 571—76 har Hans Ellekilde bl. a. samlet en Mængde Oplysninger om Søer og Vandløb i Sagndigtning og Folketro, ligesom han har meddelt en Række Navne på Søer, der kan tænkes at have Forbindelse med hedensk Gudsdyrkelse. Dette Emne kan dog ikke endelig behandles, inden hele det danske Stednavnestof er fremlagt og tolket.

[2] Historisk Årbog for Odense og Assens Amter 1925, 498—508. E. T. Kr.: Danske Sagn III, Nr. 1186.

[3] Et tilsvarende Sønavn kendes fra Ulstrup Sogn i Himmerland, hvor Øje Sø er på 0,6 ha. Øjesø i Feldballe S. (Djursland) er ca. 36 ha i Udstrækning.

nævnte de to små Vandsamlinger efter dette Amfibiedyr[1]. Det fælles Navn på Søerne har trukket det ensartede Sosagn til dem begge, og da de hver især lå nær trebundne Sogneskel, har de haft særlige Betingelser for at drage Sagn til sig, idet sådanne Sogneskel var udprægede Sagnmagneter førhen. Nogle af Søerne, hvortil Sosagnet er knyttet, ligger ikke altid så langt fra Lokaliteter med hedensk klingende Navne eller fra Steder, der kan have haft Tilknytning til Tingsteder, gamle Skel o. lgn., således Helligsø i Hvetbo Herred (Nr. 31), Hendrik Sø i Skræm Sogn (34), Kvalsted nær Morsø Sønder Herreds Tingsted (37), Skelsø (48), Blerup Sø nær Viborg, „det viede Bjerg" (53), og Glue Sø ikke så fjernt fra Njordshelligdommen i Sønder Nærå (20).

Man tør dog ikke heraf slutte, at der har været nogen Forbindelse mellem vore små Sagnsøer og kendte Lokaliteter, hvor vigtige Begivenheder af religiøs eller retslig Art kan have fundet Sted engang i den hedenske Oldtid eller i Middelalderen[2]. Det gælder for Folkesagn — som for folkelige Festskikke — at der er Anledning til at være forsigtig, når det drejer sig om at tolke dem som Efterfølgere af ældre hedensk Brug. Man kan ikke i den righoldige Nutidsoverlevering af Sagn og Folketro om Søer, Moser, Åer m. v. finde Oplysninger, der kan yde Besked om Oldtidsforhold, Offerskikke o. lgn., dertil er Tidsafstanden for stor[3]. Hvad der lejlighedsvis er fremdraget fra Søer og Damme af Oldsager, Dyreknogler og andre Genstande af høj Alder behøver ikke (som det store Fund i Vingsted Mølles Dam ved Vejle) at være Vidnesbyrd om hedensk Naturdyrkelse eller Gudsdyrkelse, og selv om sådanne Fund er gjort i Søer med So i Seng-Sagnet tilknyttet, er der ingen som helst Grund til at sætte dette Sagn i Forbindelse med Genstande, der er kastet i Søen umindelige Tider før man kendte og fandt på at stedfæste Sagnet til Søen, hvorfra der er opfisket flere eller færre Oldsager.

Der er så jævnlig, i mange forskellige Anledninger, blevet smidt Oldtidsvåben, Redskaber, Dyreknogler m. v. i Søer, Moser og Vandløb, ligesom Dyr er omkommet i dybe Vandsamlinger, hvorfor det ikke er underligt, at der engang imellem fra Dybet er blevet fremdraget en

[1] Navnet Paddesø kan næppe være en Omdannelse af Frøsø, viet til Frey eller Freya (jfr. Gunnar Knudsen i Turistforeningens Aarbog 1929, 217).

[2] Jfr. Gudmund Schütte i Danske Studier 1925, 117—32.

[3] Som Helhed tør det vist siges, at man ikke af den righoldige ældre og yngre Folkeoverlevering om Søer og Vandløb kan hente nævneværdig Viden om hedensk Kult og gammel Naturdyrkelse i vort Land, således som det er Tilfældet med Traditionen om hellige Kilder og Hultræer.

Hestepande, et Bukke- eller Vædderhorn eller et andet Skeletstykke fra et druknet Husdyr. Sådanne Fund kan der i Almindelighed ikke siges at være noget mærkeligt ved.

Adskillige små Søer er meget dybe (jfr. Nr. 2, 10, 11, 20, 58, 63), de er Jordfaldshuller eller Grydesøer, som f. Eks. Øls Skæppe (Nr. 46), der er fremstået ved, at en Blok „Dødis" først er smeltet, efter at Isranden har trukket sig tilbage og aflejret høje Bakker omkring Fordybningen. Sådanne Søer har man i gammel Tid næsten ikke haft Mulighed for at nå Bunden på. Under Arbejdet hermed har man ment at høre en Røst fra Dybet sige, som ved Nr. 4: „Kom tredie Gang igen, så skal I få at vide, hvor dybt her er"[1]. Folkene på Sæbygård sænkede et Langjern bundet til 18 Høreb ned i den vestsjællandske Sø Bliden, de trak en Horsepande op på Langjernet, og da Hesteknoglen var kommet oven for Vandet, sagde den, at hvis de kom tiere på den Måde, skulde det ikke gå dem godt, og så faldt den til Bunds igen, lige idet de vilde snappe efter den[2].

Røsten, som Målerne har troet at høre, har beroet på Lydhallucinationer, der kunde tage Form af Ord, hvis Indhold svarede til den Forestillingsverden, de, der hørte Røsten, levede i. Lydhallucinationer har deres Forudsætning i et Hørebedrag. Sådanne Råb fra Naturen var ofte toleddede (som Åmandsråbet) eller rimede[3].

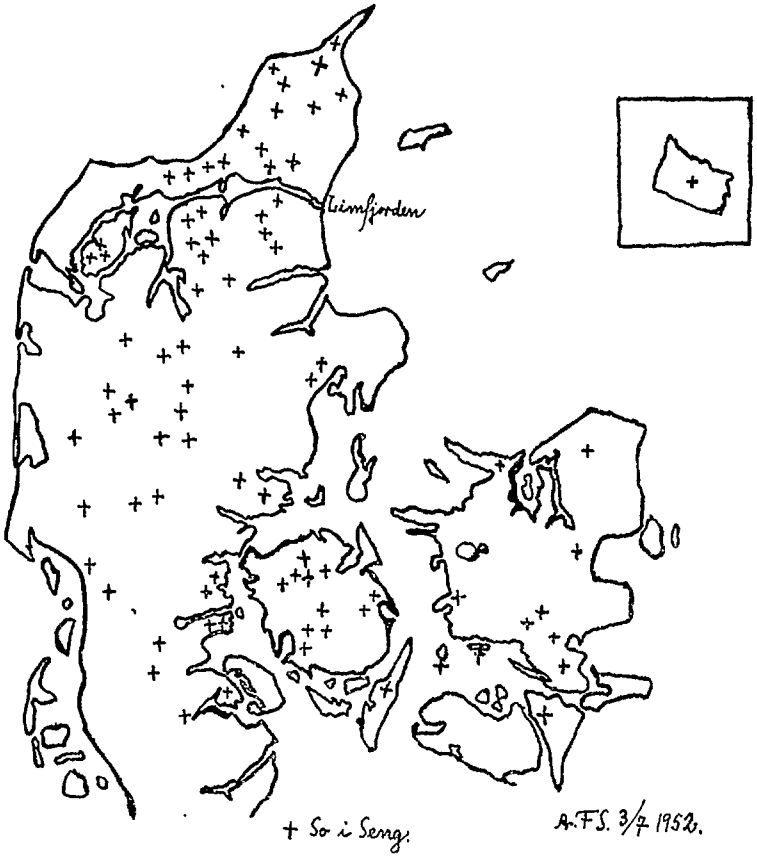
Sagnene har, som man kan se på Kortet, en ret ujævn geografisk Fordeling i Danmark. Hist og her, især på Fyn, Mors, Nord for Limfjorden og i Himmerland, er det blevet knyttet til mindre Landområder, hvor ydre Betingelser for Sagnets Tilknytning (Småsøer, Lavninger, Moser m. v.) har været til Stede. Det har ikke behøvet at vandre langt, inden en ny Sø el. lgn. har kunnet fastholde det (se således Nr. 13—20, 29—51, fra Fyn, Vendsyssel, Han-Herrederne, Mors og Himmerland).

Sagnet har uden Tvivl været kendt i Forbindelse med adskilligt flere Lokaliteter, end vi nu ved, idet man må regne med, at det ikke er blevet optegnet overalt, hvor man har kendt det, eller også har det været glemt i Folkets Minde, da der i denne eller hin Egn blev samlet Folkesagn. Bortset fra nogle Eksempler (Nr. 11, 12, 14, 15, 20, 21, 24,

[1] Jens Kamp: Danske Folkeminder (1877) S. 269. Danske Sagn III, Nr. 1357.

[2] E. Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1717. Sagnene om Målingen af Borresø (Nr. 11) har H. Ellekilde udgivet i Gammalt å Nyt (1932), 34—51. Se videre Nordens Gudeverden I, 422. Feilbergs Ordbog, Artikel måle.

[3] Danske Studier 1946—47, 82—83.

48, 75) er hele Stoffet tilvejebragt fra J. M. Thieles Tid o. 1820 og til o. 1940.

*

I det følgende skal anføres en topografisk ordnet Fortegnelse over de danske Søer, hvortil So i Seng-Sagnet er knyttet. Sagnstoffet vil i hvert enkelt Tilfælde blive meddelt yderst kortfattet, da der ingen Grund er til at referere eller citere alle de undertiden ret talrige Optegnelser, der forefindes om den ene eller den anden Sø, idet disse Opskrifters Indhold nøjere betragtet overalt er det samme.

1. *Hertugdalen* (Esbønderup S., Holbo H.) i Nordsjælland. Her boede i gamle Dage en Hertug, der blev Uvenner med Præsten. Han puttede en So i Sengen, sendte Bud efter Præsten, som fik Besked om at komme og

berette en døende. Da Præsten opdagede Falskneriet, blev han vred og manede Slottet i Jorden. Tilbage blev et dybt Hul med stejle Skrænter. Dette Hul bærer Navnet Hertugdalen (Anders Uhrskov: Folkesagn, 1922, 52).

2. *Ejlsø, Eyle Sø* (Nørre-Dalby S., Ramsø H.) i den nordlige Udkant af Ravneshave Skov, er ca. 500 Alen lang og ca. 250 Alen bred. Søen, der er meget dyb (eller bundløs), er fremkommet ved, at en Herregård (eller Gård) engang er sunket ned her, fordi man puttede en So i Sengen og sendte Bud efter Præsten til at berette den syge Husfrue. Kun Bibelen drev op til Præsten igen. Salmebogen kan ses sejle på Søen Juleaften. Borgens Skorsten kan ses i klart Vejr i Dybet (Optegnelser i Dansk Folkemindesamling, Top. Nr. 219).

3. *Tengslemark Lillesø* (Højby S., Ods H.) i Nordvestsjælland er fremkommet ved, at en So blev puttet i Seng, Præsten blev hentet, men Borgen sank, da Ugudeligheden blev opdaget. I en anden Optegnelse hedder det, at Borgherren hellere ønskede, at Borgen skulde synke, end at Karlen skulde få Lov at gå i Kirke, og så sank Borgen (Hans Ellekilde: Foreningen Danmarks Folkeminder igennem 25 Aar, 1933, 74—75, med Henvisninger).

4. *Sortensvend* (Vemmelev S., Slagelse H.) er Navnet på et dybt Hul i Vårby Å, Forlev Mark. Her lå i gammel Tid Pine Mølle, nævnt 1376 og nedbrudt inden 1664. Møllen kunde ikke klare sig i Konkurrencen med Valby Mølle. Møllens Nedlæggelse har trukket Sagnet om So i Seng, Præst hentes, Mølle synker, til sig. Resterne af Møllesøen ses endnu. Stedet angives at være bundløst, og det er 150—200 Alen i Omkreds. Navnet på den fordums Mølledam: Sortensvend er kendt helt fra 1653. Det er vel blevet givet, fordi Vandet her p. Gr. af stor Dybde har haft et ret mørkt Udseende (Gunnar Knudsen i Årbog for historisk Samfund for Sorø Amt 1914, 87—91. 1916, 118. Hans Ellekildes Udgave af Svend Grundtvigs Danske Folkesagn II, 1947—48, 77, med alle Henvisninger. Endvidere adskillige utrykte Optegnelser i Dansk Folkemindesamling).

5. *Vænø Grund* (Ørslev S., V. Flakkebjerg H.) ude i Havet Syd for Glænø. Her har Øen Vænø ligget. Den skal være sunket i Dybet, fordi en ugudelig Mand havde hentet Præsten til at berette en So. Præstens hellige Bog sejlede i Land og blev reddet (Jens Kamp: Danske Folkeminder, 1877, S. 274—75. Gunnar Knudsen i Årbog for Sorø Amt 1914, 90).

6. *Tofterne* sydvest for *Omø* i Store Bælt har tidligere hørt til Øen, men sank, fordi der sendtes Bud efter en Præst til at berette en So. Man skal endnu, når man sejler over Tofterne i klart Vejr, kunne se en grøn Hyldebusk på Havbunden (Gunnar Knudsen i Årbog for Sorø Amt 1914, 90).

7. *Gammelsø* (Fensmark S., Tybjerg H.) er fremstået ved, at en Gård er sunket, fordi man sendte Bud efter Præsten, der skulde berette en So, som var lagt i Seng (Opt. i DFS, 1906/23: 565).

8. *Vejrsø* (Bavelse S., Tybjerg H.) ved Christiandals Kloster Nord i Sognet. Et Slot eller en Gård er sunket her, fordi de ugudelige Beboere sendte Bud efter Præsten, der skulde tage en Bestemoder til Alters, men i Sengen var lagt en (død) So. Søen er 2 à 300 m i Diameter på alle Leder, altså af Udstrækning, som man kan tænke sig en Gård kan have

haft (Jens Kamp: Danske Folkeminder, 1877, S. 274. Præstø Amts hist. Årb. 1920, 93—94. Opt. i DFS 1906/23: 569).

9. *Snesere Sø* (Snesere S., Bårse H.) Øst for Snesere By (henved 10 ha) er fremkommet ved, at en Herregård er sunket ned her. En So blev puttet i Sengen, der blev sendt Bud efter Præsten til Berettelse, som Straf sank Gården i Dybet (P. Jensen: Optegnelser om Snesere Sogn, 1883, 229. Østsjællands Vbl. 19/8 1950. Opt. i DFS Top. 602).

10. *Bundløs Sø* (Udby S., Bårse H.) i Teglstrup Skov. Er bundløs, og en Gård er sunket heri på Grund af Ugudelighed. I en anden Opt. hedder det, at i Stokkeskoven er et Slot sunket ned i Vandet og begravet, der er helt bundløst. So i Seng-Sagnet er åbenbart knyttet til Bundløs Sø, selv om Opt. ikke oplyser fuldstændigt herom (DFS. 1906/23: 608).

11. *Borreso* i Almindingen på Bornholm. Den lille, dybe Sø er fremstået ved, at en Herregård sank ned, fordi en So blev lagt i Seng, og Præsten hentedes for at berette den. Præstens hellige Bog svømmede i Land, liggende på en Stol (Hans Ellekilde i Gammalt å Nyt, 1932, 34—51, med hele Materialet fremlagt).

12. *Svinehavssøen* (Ønslev S., Falster Nørre-Herred) mellem Byskov og Froens. Her er et Slot sunket ned, fordi man lagde en So i Seng, som man hentede en Præst til at berette (Indberetning fra Præsten G. M. Leth, i Stadager 1729—44, til E. Jessen-Schardebøll. Afskrift i DFS Top. Nr. 823).

13. *Krokonens Kær* (Næsbyhoved-Broby S., Odense H.) er fremstået ved, at berygtede Krofolk drak deres So fuld, lagde den i Seng, sendte Bud efter Præsten, der kom med Sakramentet. ... Huset sank i Jorden, og et stort Vandsted, Krokonens Kær, fremkom på Stedet. Præstens Bog blev reddet ved at svømme i Land (J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn II, 1843, 9—10. Danske Studier 1925, 122).

14. *Gårdsstud, Gårdsted, Gårdstuen* (Skamby S., Skam H.) ved Stensby Bjerg. Her er engang en Gård nedsunket, fordi man lagde en So i Seng, sendte Bud efter Præsten ... Hans Bog kom sejlende ind til Bredden på en Stol og blev reddet. 1797 oplyses det, at Marken omkring „Gårdsstud", vel af Gårdsted, Gårdens Sted, kaldes Gårdsstud eller Gårdsstuds-Bjerg. Der var i 1888 på Stedet, hvor Gården sank, en firkantet Plet med Græs, „det ligner ikke andet Græs", og Græspletten er „kjendelig endnu den Dag i Dag" (Almeennyttige Samlinger, Bind 34, 1797, S. 7—8. Skattegraveren X, 1888, Nr. 383, S. 114).

15. *Padesø Høl* (Vevlinge S., Skovby H.) ved Grænsen mellem Rørup og Hårslev Sogne, er en bundløs Mose. Ejer sendte Bud efter Præst, So i Seng, Gård sunket, Stol, Bibel og Præst reddet. En stor Tyr, der gik med til Bunds, borede sig frem gennem Jorden, stak et Horn op i Ålsbo Banker (Rørup Sogn, Vends H.), så der blev et Hul, hvorfra Vandet altid løber. Den fortsatte derefter og brød helt op af Jorden i Ørslev Sogn (Vends H.), hvorved Hylken Mølledam (en lille Sø) blev til. Vandet i Hylken Sø siges at komme fra Mosen i Padesø, der kaldes Padesø Høl eller -hyl. Sagnet synes også at have bredt sig til Margård (Rorslev S., Vends H.) og Myllerup (Barløse S., Båg H.), hvorfra et Par ufuldstændige Meddelelser antyder, at en Gård er sunket (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 1947—48, 78, med Henvisninger. Opt. i DFS.

Jfr. Fynsk Hjemstavn 1935, 105—06: *Padshyl* i Odense Å, en Dybde i Vandet, hvor en svensk Kriger skal være blevet begravet. Fynsk Hjemstavn 1934, 16).

16. *Avnsøgård* (Vigerslev S., Skovby H.) skal være sunket i Jorden, fordi en Præst blev hentet for at tage en So til Alters (E. Tang Kristensen: Danske Sagn II, Nr. 1253. Fynsk Hjemstavn IV, 96).

16 b. *Øjet* (Gamtofte S., Båg H.), se Indledningen Side 38.

17. *Sortensø* (Diernisse S., Sallinge H.) i Holstenshus Skov er fremkommet ved, at en Borg er sunket her, fordi Manden sendte Bud efter Præsten til at berette en gammel Kone. Der lå så en So i Sengen. Præstens Stol kom sejlende i Land med Bønnebogen på (DFS 1906/23: 1052, 1058).

18. *Store Lung* (Nørre-Broby S., Sallinge H.), en Mose, der er fremkommet ved, at en Gård er sunket her, fordi man lagde en So i Seng og sendte Bud efter Præsten, om at komme og tage den til Alters (DFS 1906/23: 1068).

19. *Ø i Arreskov Sø* (Øster Hæsinge S., Sallinge H.) er for mange Hundrede År siden sunket, fordi Folkene i Borgen på Øen var ugudelige. De sendte Bud efter Præsten om at komme og se til en syg. Da den syge var en Gris, forbandede Præsten Borgen og dens Beboere. Det hele sank i Dybet, Præsten blev dog reddet. I klart Vejr kan man se Guldkanterne blinke, når Bladene vender sig på Søens Bund (Anders Uhrskov: Fynske Sagn, 1929, 142).

20. *Glue Sø* (Ringe S., Gudme H.) i Skellet mellem Ringe og Sødinge Bymarker er fremkommet ved, at et Slot her engang sank i Dybet, fordi den ugudelige Ejer sendte Bud efter Præsten, der skulde komme og berette en døende. Da den gejstlige Mand så, at det var en So, der lå i Sengen, forbandede han Stedet og gik bort. Gården sank, men Stolen med Præstens Bog blev reddet ved at drive i Land. Glue Sø mentes at være bundløs, men der er blevet fisket et Vædderhorn op fra dens Bund. Sagnet synes at have været kendt 1638, i hvert Fald nævner Præsten da til Ole Worm, at Glue er bundløs, og der skal da nok have verseret flere Sagn om Søen (Danske Sagn III, Nr. 1212. H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, S. 78—79. H. M. Henriksen: Ringe Sogn, 1948, 11. Opt. i DFS).

21. *Bundløse Sø* (Avnslev S., Vinding H.) menes at være bundløs. Her er en Gård sunket, fordi der blev sendt Bud efter Præsten til at berette en syg, der viste sig at være en So. Præsten kastede den hellige Bog efter Dyret, derpå sank Gården. I Præsteindberetning til Ole Worm 1638 nævnes, at sønden for Korkendrup ligger en bundløs Sø, hvor der menes en stor Gård at være nedsunken i fordum Tid. „Vesten Korkendrup ligger og en liden Sø, kaldes *Troldesø*, men ingen Årsag hertil" (E. T. Kr.: Danske Sagn III, Nr. 1189, 1222. Danske Studier 1925, 121).

22. *Mose* (Ullerslev S., Vinding H.) ved Avnslev-Ullerslev Vej, er bundløs. En Gård er sunket her, fordi man lagde en So i Sengen og sendte Bud efter Præsten (DFS 1906/23: 1115).

23. *Sø* (Tullebølle S., Langelands Nørre H.) er fremkommet ved, at Herregården Blegholm er sunket her, fordi man sendte Bud efter Præsten til at berette en syg. Man har forgæves søgt at måle den lille Søs Dybde (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 79—80. Opt. i DFS).

24. *Hofsø, Hovsø* (Skagen), en nu forsvunden Sø, der på Kortet i Resens „Atlas Danicus" fra 1677 ses liggende mellem Skagens Kirke og Kattegat. Søen nævnes 1355 Hosyo. Om Gården Hofsø herved fortælles hos Resen, at den skal være sunket i Søen. Om den nu tilsandede Sø oplyser Sagnet, at der blev lagt en So i Sengen i Gården Hofsø, Præsten blev hentet for at berette et sygt Menneske, men da han så, det var en So, skyndte han sig bort, hvorefter Gården sank. Navnet Hofsø tolker Gunnar Knudsen af oldn. hóp „lille Vig" (C. Klitgaard: Skagen Bys Historie 1928, 30—31. Thiele II, 10. Danske Studier 1925, 119).

25. *Gårdbo Sø* (Råbjerg S., Horns H.) Syd for Skagen. Denne ret store Sø, der nu er udtørret, fremkom ved, at Præsten blev hentet til at berette en So, der lå i Sengen. Derefter sank Gården (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 80—81. Opt. i DFS).

26. *Pøl* ved Herregården Åstrup (Hjørring Skt. Hans S., Vennebjerg H.) er fremkommet ved, at Ladegården her engang sank i Jorden som Straf, fordi man havde lagt en slagtet So i Seng, der blev sendt Bud efter Præsten ... der råbte: „Bare Gården vil synke" ... En Stol med Biblen på svømmede i Land (O. L. Grønborg: Optegnelser paa Vendelbomaal, 1884, S. 180, Nr. 39).

27. *Klitsø* (Horne S., Vennebjerg H.) har lunkent Vand, fordi den står i Forbindelse med Helvede. Den er opstået ved en Præsts Forbandelse over en på Stedet boende Bonde Hans Rød, der lokkede Præsten til at berette en drukken So som Hævn, fordi Præsten havde bebrejdet ham hans Adfærd mod de strandede. Folk, der dvæler på Stedet, og som har begået en grov Synd, drages mod Bunden. Meddelt af J. J. F. Friis i „Mødet paa Læsø" (1910), 81—85. Fortællingen stedfæstes nøjere, men de pågældende Kapitler indeholder i skønlitterær Form en Skildring af Forholdene på denne Egn, hvor Friis var Præst i Horne-Asdal 1858—71. Da han selv havde Strid med sin Menighed om Strandingsspørgsmål (jfr. hans Optegnelser udg. i Vendsysselske Årbøger 1950, 249, 316), er dette måske hans egen Tilføjelse.

28. *Kluntholt Gård* (Understed S., Dronninglund H.) er sunket for Ugudelighed. Et Vandhul hen mod Sydsiden af Kluntholt skal være Stedet herfor (DFS 1906/23: 1221).

29. *Gersholt Sø* (Torslev S., Dronninglund H.) er fremkommet ved, at en Gård, Gersholt, her engang sank i Dybet for Beboernes Ugudeligheds Skyld. En So udklædt som et Kvindfolk blev lagt i Seng, Præst hentes, kører bort inden Gården synker. Samme Sagn er også meddelt om den meget nærved liggende lille *Søholt Sø* (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, S. 82).

30. *Sørup Sø* (Tårs S., Børglum H.). Her har stået en Gård, der sank, da man havde puttet en So i Seng og sendt Bud efter Præsten. Alterbogen svømmede i Land og blev reddet (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 82. Opt. i DFS).

31. *Helligsø* (Hune S., Hvetbo H.) er fremkommet ved, at en Gård er sunket ned her, fordi der sendtes Bud efter Præsten i Saltum, der skulde berette en fed So, der var blevet puttet i Sengen. Præstens Bog kom sejlende i Land på en Stol (E. Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1239. Det må være samme Sagn, Peder Brogaard, Jetsmark, har meddelt til Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 668).

32. *Lerup Sø* (Lerup S., Øster Han H.). Her lå en Gård, der ejedes af den ugudelige Terkild Lerup, der puttede en So i Seng, sendte Bud efter Præst ... Gård sank, Alterbog svømmet i Land ovenpå en Stol (Danske Sagn III, Nr. 1247. Jfr. Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder I, Nr. 165).

33. *Nørreøkse Sø* (Brovst S., Øster Han H.) er nu udtørret og omdannet til Eng. Gården Bratbjerg er engang sunket her, fordi man havde hentet Præsten til at berette en So, der var lagt i Seng (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 83. Opt. i DFS).

34. *Hendrik Sø* (Skræm S., Øster Han H.), en lille (udtørret) Sø, hvor nu Tinggårdens Plantage ligger. En Gård, Tinggården, er sunket heri, fordi Manden der vilde have Præsten til at berette en død Gris ... Præstens Bog kom sejlende i Land på en Stol (Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 667. Jfr. Danske Sagn III, Nr. 1202. Opt. i DFS).

35. *Mosskjællingskjær* (V. Torup S., Vester Han H.) nordvest for Røge er fremstået ved, at en Herregård er sunket i her som Straf for en Bespottelse, der blev øvet mod Præsten (Danske Sagn III, Nr. 1248). Også benævnt *Mads Skillingssø*. Mads Skillingsgård sunket, So i Seng (Opt. i DFS, Top. 1317).

36. *Damsgårds Mose* (Ovtrup S., Morsø Sønder H.) i Vesterheden. Her har stået en Gård, der er sunket i Dybet; et slagtet Svin blev lagt i Seng, Præsten hentet, da han så Bedrageriet gik han. Bordet med Præstens Bog på sank ikke, førend Præsten havde fået sin Bog (Danske Sagn III, Nr. 1233).

37. *Kvalsted* (Redsted S., Morsø Sønder H.) lidt udenfor Sindbjerg, er en lille kæragtig, temmelig dyb Lavning, en nogenlunde regelmæssig Firkant, vel ca. 100 Alen på hvert Led. Her siges at have stået en Gård, der sank i Afgrunden, da Præsten blev kaldt til at give en So i Sengen Sakramentet. Præsten undflyede, nedkaldte Himlens Straf over Gården, som derefter sank. Stolen med Præstens Bibel flød i Land. Forleddet i Kvalsted svarer til islandsk kvola: tilsøle, tilsmudse og hentyder til den fugtige Lokalitet (Danske Sagn III, Nr. 1245. August F. Schmidt: Morsingboer i gamle Dage II, 1933, 115. Morsø Folkeblad 6/5 1952).

38. *Sjøborg* (Vejerslev S., Morsø Sdr. H.). Heri er fordum en Gård sunken, medd. C. Schade o. 1811 (Danske Sagn III, Nr. 1188).

39. *Dam* (Vadum S., Kær H.) ved Røgelsted i Øster Halne. En Gård er sunket ned her, fordi Folkene var så ugudelige at hente Præsten til at berette en So (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 82—83. Opt. i DFS).

40. *Gåselunerne* (Ajstrup S., Kær H.) ude i Store Vildmose. To Gårde sunket, formedelst Folkenes store Ugudelighed. Malene har selv set tre Skorstene skinne fra Dybet (Svend Grundtvig: Gamle danske Minder I, 1854, S. 140. E. T. Kr.: Danske Sagn III, Nr. 1191, 1200, 1741. Danske Studier 1925, 121).

41. *Stor Sump* (Hammer S., Kær H.) imellem Hammer Bakker. En Gård er sunket her, fordi man drev Spas med Præsten „som saa mange Steder" (Danske Sagn III, Nr. 1238).

42. *Sø* (Nørre-Tranders S., Fleskum H.) ved Stigsborg. Stig Hvides Borg er sunket her, fordi man lagde en So i Sengen og sendte Bud efter Præsten. Stig Hvide selv spøger her (Aalborg Stiftstidende 27/6 1941).

43. *Hornum Sø* (Øster Hornum S., Hornum H.), 16,5 ha. Heri er Hornumgård, der ejedes af Terkel, sunket, fordi de lagde en (slagtet) Gris i Seng, sendte Bud efter Præst. Han reddedes sammen med sin Bog. Vandet i Søen ser underligt ud. Man fangede engang en mærkelig Fisk i Søen (Danske Sagn III, Nr. 1212. DS. Ny Rk. III, Nr. 669. Jfr. Grundtvig: Gamle danske Minder I, Nr. 165. Skattegraveren XI, S. 74).

44. *Sø* (Hellum H.) i Nærheden af Lindenborg i Himmerland. Her lå i gammel Tid en Borg. Nu kun Spor tilbage af en Kørevej. En Aften, Folkene var fulde, lagde de et Svin i Herrens Seng. Præst hentes, Gård synker, Sø fremstår. Stol med Præsts Bog reddes (Thiele II, 7—8). Måske her er Tale om Madum Sø.

45. *Madum Sø* (Torup S., Hellum H.). Ejeren af de to Madumgårde sendte Bud til Præsten ... Eller Madammen på Frægelund angaves at være syg, så blev der sendt Bud efter Præsten. I Sengen blev lagt en slagtet So ... Gården sank og Søen fremstod. Gården Frægelund lå på Odden i Østreenden af Søen. Det var den, der sank. Der er endnu en Gård ved Madum Sø, der hedder Frægelund eller Freggelund (Thiele II, 9. Danske Sagn III, Nr. 1215, 1234—36. DS. Ny Rk. III, Nr. 670—74. Opt. i DFS. Også under Astrup Sogn).

46. *Øls Skæppe* (Øls S., Hindsted H.) er lige så dyb som Stof Sø, Nr. 54. Der findes ved Øls to runde Fordybninger, kaldet Skæppen og Fjerdingkarret. Et Svinehoved blev lagt i Seng, Præst hentes, begynder at læse, skynder sig bort, inden Gård synker. Bog sejler i Land på en Stol (Danske Sagn III, Nr. 1263. Jensen og Sulkær: Hvornum Sogn, 1943, 117).

47. *Gudsø* (Ravnkilde S., Års H.) inde i Nørlund Skov. I den lille So, der nu er udtørret, er en Gård sunket. Præsten blev hentet for at berette en So. I en Optegnelse kaldes Lokaliteten *Gårdsø Mose*, og det er måske det rigtige Navn (Danske Sagn III, Nr. 1237. DS. Ny Rk. III, Nr. 656. Danske Studier 1925, 121. Ellekilde: Nordens Gudeverden I, 422).

48. *Skelsø* (Skivum S., Års H.) ligger omgivet af høje Bakker vestlig for Skivum. I Peder Resens Atlas Danicus VI, Viborg Bispedømme, fra 1670erne (udgivet af Gunnar Knudsen 1934, 116) oplyses, at „Skelsøe" har en Omkreds af 60 Favne og en Dybde af omtrent 9 Favne, „paa hvis Plads der for over 100 Aar siden skal have ligget en Landsby, som blev opslugt af et Jordskælv, og paa det Sted, den havde ligget, opstod saa denne Sø". I Nutidsoverleveringen meddeles, at en Borg (eller Gård) er sunket ned i den bundløse Sø, fordi Præsten blev kaldt til at tage en So til Alters. Gården gik under, Præstens Bog svømmede i Land på en Stol. I klart Vejr kan man se Borgens 4 Tårne (eller Gårdens Skorstene) i Vandet (Thiele II, 9. Skattegraveren II, S. 217—18. Danske Sagn III, Nr. 1207. Ny Rk. III, Nr. 675—76. Opt. i DFS. Danske Studier 1925, 120).

49. *Sjørup Sø* (Ulstrup S., Års H.) i Skellet mellem Ulstrup og Flejsborg, „hvorom man fortæller noget lignende som om Navn Sø", Nr. 50 (Danske Sagn III, Nr. 1251, 1872).

50. *Navn Sø* (Gundersted S., Slet H.) er fremstået ved, at her lå i gamle Dage en Ridderborg eller Bondegård, som sank i Dybet, fordi de hovmodige Folk lagde en So i Sengen og sendte Bud efter Præsten. Kun

Præsten, Stolen og Bibelen blev reddede fra Undergang (Thiele II, 12. Skattegraveren XI, 1889, S. 73. Danske Sagn III, Nr. 741, 1249, 1250. Danske Sagn Ny Række III, Nr. 677. Opt. i DFS).

51. *Gravhul* (Farstrup S., Slet H.) Vest for Lundegård, er „grumme stor". Gården er engang blevet manet ned her af en Præst, der var blevet hentet til at berette en Gris, der var blevet „klædt ud" (Danske Sagn III, Nr. 1217).

52. *Bavsø* (Roum S., Rinds H.). En Gård er sunket heri til Straf for Mord på en Kræmmer. 100 År efter Ugerningen gik Gården ned, så længe levede Morderen. Et ganske lignende Sagn kendes fra Vestpolen. I Optegnelser fra 1930 og 1936 er meddelt, at Gården sank, fordi en So blev puttet i Seng, og Præsten blev hentet for at berette den. I de lidt ældre Optegnelser (til E. T. Kr.) er Soen ikke med, da er det kun Straf for Mord, der angives som Grund til Gårdens Undergang (E. T. Kr.: Jyske Folkeminder IV, 111. Danske Sagn III, Nr. 1206. Opt. i DFS. Gudmund Schütte i Danske Studier 1925, 118, 126).

53. *Blærp* eller *Blerup Sø* (Viborg Landdistrikt) på Viborg Vestermark. Et Svin blev lagt i Seng for at blive taget til Alters. Gården sank og Stolen med Præstens Bog flød i Land (E. T. Kr.: Jyske Folkeminder VI, S. 77. Danske Sagn III, Nr. 1230. Frederiksborg Højskoles Årsskrift 1921, 103—04. Jfr. Danske Studier 1910, 5).

54. *Stof Sø* (Asmild S., Nørlyng H.), omtrent midtvejs mellem Asmild Kloster og Søndermølle. Asmild Kloster har engang været bygget her. Eller to Gårde har i sin Tid ligget her. So i Seng, Præst hentes, Gårde sank. I Søen fuld af Pæle og Træer, så der ikke kan trækkes Våd i den, og den er endda rig på Fisk. „Det ser ud, som Gårdens Spændtræer står der endnu" (Jyske Folkeminder III, Nr. 148. IV, Nr. 110. VIII, Nr. 199. Danske Sagn III, Nr. 1258—59).

55. *Klørup Dam* (Tånum S., Sønderlyng H.). Kælling syg, So lægges i Seng, Præst kommer, Gård sank, Stol i Land med Præstens Bog (Danske Sagn III, Nr. 1227).

56. *Sø* (Grønbæk S., Lysgård H.) tæt Øst for Grønbæk. Der skal oprindelig have ligget en Gård på den lille Søs Plads. En Gris blev klædt ud og lagt i Sengen som den syge Bestemoder, Præst hentes, Gård synker (Danske Sagn III, Nr. 1705).

57. *Knudssø* (Funder S., Hids H.) er fremstået ved, at Knudsborg er sunket ned her, fordi en So blev lagt i Seng og en Præst blev hentet for at berette den (DFS 1906/23: 1815. Opt. 1936 af J. C. M. Carlsen).

58. *Kulsø* (Mørke S., Øster Lisbjerg H.), meget lille og cirkelrund, ligger på Ommestrup Mark. Urimelig dyb. En Herregård har ligget her. So i Seng, Præst hentes, Gård synker. Præsts Bog flyder efter ham i Land. Noget fra Søen er fundet Stenbro; her har Gården nok ligget (Danske Sagn III, Nr. 1242—44. Opt. i DFS).

59. *Kirkeholts Dam* (Skødstrup S., Øster-Lisbjerg H.) mellem Segalt og Vorre. Gården Kirkeholt er sunket i en Lavning Syd for det nuværende Kirkeholt. Der var i mange År en Sø, nu er der Eng. En So blev lagt i Seng i Gården, Gård sank og Sø fremkom (DFS 1930/5: 2046. Opt. af S. Knudsen. Jfr. Trap[4] VI, 702).

60. *Hampen Sø* (Nørre Snede S., Vrads H.), 76 ha. Her har Hampen Slot eller Hampengård stået. Ejeren vil drille Præst, So i Seng, Præst

kommer for at tage til Alters, nedkalder Himlens Forbandelse, Gård (Slot) synker, Præstens Bog flyder i Land. I stille Vejr kan man se Gården nede i Vandet (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 83. Opt. i DFS).

61. *Krejbjerg Sø* (Ejstrup S., Vrads H.). Heri er en Borg sunket, fordi man lagde en So i Seng og sendte Bud efter Præsten for at tage den til Alters (DFS 1906/23. Opt. af J. Jonasen).

62. *Høllet Sø* (Rårup S., Bjerge H.) nær Herregården Møgelkær. Ugudelig Herremand sendte Bud efter Præsten, der skulde berette en syg. So i Seng, Gård synker, Kalk, Disk og Bibel svømmede i Land på en Stol (Danske Sagn III, Nr. 1226. DS Ny Rk. III, Nr. 679—83. Opt. i DFS).

63. *Dallerup Sø* (Tyrsted S., Hatting H.), 11 ha og rund, er gruelig dyb. Her lå en Gård. So i Seng, Bud efter Præst, Gård synker, Stol svømmer i Land med Præstens Bog. „Der er siden kommen en gammel Portlåge drivende i Land, og de har lidt ude i Søen funden en Sten med et Hul i, hvor der har gået en Portpig i" (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 84. Danske Sagn III, Nr. 1231—32. Opt. i DFS).

64. *Gammelmose* (Vejstrup S., Nr. Tyrstrup H.), ca. 30 Tdr. Land. Her har engang ligget en Borg, hvis ugudelige Herre efter en Fest lagde en So i Seng, sendte Bud efter Præst, der tager afsted, da han opdager Soen, hvorefter Borgen synker i Jorden (Vejle Amts hist. Årbøger 1926, 59—61).

65. *Borg* sunket (Hejls S., Nr. Tyrstrup H.) på Hejlsgårds Mark. Her lå engang en Borg. So i Seng, Præst kommer for at tage Fruen til Alters; da Bespottelsen blev opdaget, sank Borgen ned i Afgrunden (Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 684).

66. *Kragsø* (Haderup S., Ginding H.) er fremstået, hvor Gården Vivtrup lå. Ugudelige Folk lagde her en So i Sengen. Præsten hentedes, men da han fik Svinet at se, skyndte han sig ud på Vognen. Gården sank og Søen bruste frem. „Der gaar de tyve af Veje ud i Søen", og Fiskere har fået Teglstensbrokker i Vådet (Danske Sagn III, Nr. 1218—21. Smsts. Ny Rk. III, Nr. 685—87. De Tusind Hjem 1908, 269—70. Jeppe Aakjær: Po fir glowend Pæl, 1923, 66—72).

67. *Sunds Sø* (Sunds S., Hammerum H.) er fremstået ved, at man lagde en So i Seng, sendte Bud efter Præsten, Gården sank (5 Nutidsoptegnelser i DFS, Top. Nr. 2488).

68. *Gødstrup Sø* (Snejbjerg S., Hammerum H.). Heri har ligget en Borg ved Navn Tårnborg. Søen fremkom ved at Borgen, eller en Gård, sank ned her. En So blev lagt i Seng, Præst hentedes ... Alterbogen blev reddet på en Stol, der drev i Land (E. Tang Kristensen: Jyske Folkeminder III, S. 106. Jfr. smsts. IV, Nr. 105. Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 657).

69. *Kragelund Dam* (Skarrild S., Hammerum H.) er, hvor der engang har ligget en Herregård, der hed Kragelund. Den sank, fordi de bespottede Præsten. Herremand angaves at være syg, Præst hentedes, So i Seng, Gård forsvandt i Dybet (Jyske Folkeminder IV, Nr. 109, S. 75. Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 688. Jfr. Danske Sagn III, Nr. 1302. I en Opt. i DFS er Sagnet henlagt til Nabosognet Assing).

70. *Solsø* (Bregning S., Bølling H.) på Solsø Hede. Den lille Sø har hverken Til- eller Afløb. Her lå Gården Lille Viltrup, hvis ugudelige

Ejer lagde en So i Sengen, sendte Bud efter Præsten. Gård sank, Stol med Præsts Bøger sejlede i Land. I klart Solskin kan Skorstenene på Stuehuset ses nede i Vandet. I en anden Optegnelse hedder det, at Søens Vand altid er forplumret og svovlagtigt, så det er aldeles ubrugeligt (H. Ellekildes Udg. af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 84—85. Opt. i DFS).

71. *Kvie Sø* (Ansager S., Ø. Horne H.). Folkene på en Herregård var ugudelige. Manden stilte sig an som syg og sendte Bud efter Præsten ... En So klædt ud i Sengen ... Gård sunken. Man kan endnu se Bygning i Søen, når Vandet er klart (Danske Sagn III, Nr. 1246. Smsts. Ny Rk. III, Nr. 690. Opt. i DFS. Sagnet også knyttet til *Ålling Sø* i Ansager Sogn).

72. *Grindsted Sø* (Grindsted S., Slavs H.). En Gård er sunken her i den dybe Sø. Bud efter Præst, So i Seng. Præst glemte Kalk og Disk, begge Dele kom sejlende efter ham. Igennem Isen kan Skorstenene ses dernede (Danske Sagn III, Nr. 1225).

73. *Nørresø* (Vorbasse S., Slavs H.) 2 ha, i Heden Nord for Vorbasse. En Herregård er sunket ned i denne lille Sø. Svinehoved i Seng, Præst kom, skynder sig ud, Gård synker, Præsts Bog kom sejlende i Land på en Stol (Danske Sagn III, Nr. 1262. Opt. i DFS).

74. *Sø* (Jernved S., Gørding H.), fremstået ved, at en So blev lagt i Seng, Præst hentes, Gård synker (Opt. i DFS, Topnr. 2698).

75. *Ørnsø* (Farup S., Ribe H.) Øst for Farup Kirke. Stor Gård, Svin i Sengen, Præst kommer, skynder sig bort, Gård synker, Præsts Bog kom i Land. Sagnet kendt 1638 (Danske Samlinger 2. Rk. IV, 114. H. K. Rask: Morskabslæsning I, 109. Danske Sagn III, Nr. 1182, 1264. Smsts. Ny Rk. III, Nr. 691).

76. *Humlegårdsbæk* (Starup S., Haderslev H.) er et Mosehul i Vandling. Her skal være sunket en Gård. Svin i Seng, Præst hentes, forbander Stedet, og så sank Gården (Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 692).

77. *Fuglesøen* (Halk S., Haderslev H.) ved Holmhøje. En Sørøverborg eller en Gård er engang sunket her, fordi man lagde en So i Sengen og sendte Bud efter Præsten, der skulde tage den til Alters (Sønderjysk Maanedsskrift II, 144. Opt. i DFS 1925 og senere).

78. *Tullemose* (Tislund S., Nr. Rangstrup H.) på Åbøl Mark. Er en bundløs Mosesump midt i den sandede Agermark. Her skal Tulle Vognsens Borg have stået, men sank i Dybet, da et Svin blev lagt i Sengen, og Præsten hentedes til at berette det (Skattegraveren I, S. 147. Opt. i DFS).

79. *Møllesunk* (Agerskov S., Nr. Rangstrup H.), en Eng mellem Branderup og Agerskov. Et Sted i Strømmen findes en Masse Egepæle. Her har i gamle Dage stået en Vandmølle, som gik under. Præsten i Agerskov og Mølleren blev urede om Tienden. Præsten fik Ret, men så blev Mølleren gal og vilde hævne sig. Sendte Bud, om Præsten vilde komme og tage ham til Alters. Soen i Sengen o. s. v. (Danske Sagn Ny Rk. III, Nr. 693. Opt. i DFS. Sønderjyske Stednavne II, 708).

80. *Brådeborg* (Ullerup S., Nybøl H.) skal være sunket ned i Dybet. Var en Junkers Borg. Han tvang Præsten til at give en So Nadveren (Karl Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder Schleswig, Holstein und Lauenburg, 1845, S. 131).

81. *Flensborg Slot* (Flensborg) er sunket i blå Damp. En Ridder tvang

her Præsten til at give en So Nadveren (Karl Müllenhoff, l. c., S. 131. Jfr. Sønderjydsk Maanedsskrift 1934, 151).

*

Foruden de foran meddelte Bespottelsessagn om Soen i Sengen har vi overleveret et lignende Sagn, der på sin Vis beretter om, hvorledes Gudsbespottelse blev straffet, samtidig med at det forklarer *Limfjordens* Oprindelse. Sagnet, der, som man vil se, leder Tanken hen på det fra den græske Sagnverden kendte fantastiske Uhyre *Minotauros*, var gængs i Jylland o. 1590, og det findes i Klaus Lyskanders Indledning til hans ufuldendte Danmarkshistorie: ... „Om denne Fiord fortælle gamle Folk følgende Historie: En ung frue hafver ofverdaadig berømmet sig ad ville føde en anden Søn til werden end Christus vaar, men udi hendis største [ɔ: første] barszelseng føde hun et underligt Creatur i skick og skabning effter en Grisz og Svin, huilcket siden woxste udi sadan stoerhed, at mand vil sige, at huor det gick udi Skouffbeyden [ɔ: Skovgræsgang] eller Kratt, kiendis Byrsterne ofver alle toppe af træerne, og angifvis, at dette svare og uhyrede Svin, som man kallede Limgrim, hafver rodet og opvellet den første munde og indløf udi Landet, og veret af samme Svin kaldet Limgrimsfiord, som mand nefner Limfiord. Siden hafver wandet woxst og udi de dalder og lafve sympactige stæder wide indskaaret sig".

Sagnet har affødt en Vise: „Limgrises Vise", der findes skrevet o. 1590 allersidst i den ene af Anders Sørensen Vedels Visebøger. Visen er et nylavet Arbejde, og af dens Ordforråd kan det ses, at den må være fra Tiden o. 1590—1600. Dens Sprogform er sydjydsk. Den religiøse Motivering af Limgrissagnet (både i Visens og Lyskanders Fremstilling), at Jomfruen føder Uhyret som Straf for Gudsbespottelse, har — som ovenfor antydet — sin folkelige Parallel i So i Seng-Sagnet[1].

*

Efterskrift. I Tilslutning til det foranstående skal føjes nogle Bemærkninger om de Sagn, der fortæller om en Sø's Oprindelse på Grund af et Svins Roden i Jorden. Særlig kendt er her Sagnet om den store vestsjællandske Sø *Tisø* og dens lille Nabosø *Bliden*. Det lyder i en af de mange Optegnelser således:

Tisø er bleven til på den Måde, at en So gik og rodede med sine Grise. Med et vældede Vandet op fra en Kilde og fyldte Hullet, som Soen

[1] H. Grüner-Nielsen i Danmarks gamle Folkeviser Nr. 518 (udg. 1920).

havde rodet, og Tisø fremstod. Da Sæby Kirke blev bygget, boede der en Trold lidt derfra i en Høj. I sin Galskab tog han en stor Sten og slyngede imod Kirkens Tårn. Tårnet var dog lavet så godt, at det holdt, men Stenen slyngedes tilbage og sank dybt ned i Jorden. Her blev en lille Sø, der den Dag i Dag kaldes *Bliden*. Sagnet fortæller så siden: „Naar Tisø og Bliden — en Gang i Tiden — over Landet går sammen — skal Landet forgå". Trolden flygtede til Ørnebjerg og bosatte sig der, han kunde ikke udholde Synet af Kirken[1]. I en anden Optegnelse hedder det, at Soen rodede Bliden og dens ti Grise Tisø op.

Når gamle Tiders Mennesker er kommet på den Tanke, at nævnte Søers Oprindelse skyldes Svins Virksomhed, ligger den simple Iagttagelse herfor til Grund, at Svin er dygtige til at rode i Jorden, så dybe Furer og betydelige Huller kan fremkomme ved disse Sumpdyrs Arbejde med Trynen, og i udrænede Jorder kan Vand vælde op i Svinenes Rodehuller. En So med en Flok Grise kan engang have bearbejdet Jorden nær de to Søer, de derved fremkomne Huller er blevet vandfyldte, og så har det været nemt at danne et Sagn om, at Søerne engang er fremstået på samme Måde. Vi behøver ingenlunde her at stå over for et Oldtidssagn med mythologisk Indhold, det kan godt være ret ungt. Nogen Forbindelse mellem Sagnet og Tisø's Navn (efter Guden Tir) tør man roligt gå ud fra der ingensinde har været. En hedensk Dyrkelse af Tir og senere af andre Guder har uden Tvivl været ganske glemt i Folkets Erindring i hvert Fald det sidste Årtusind.

Det er så naturligt, at det måtte blive Svin, der kom til at indgå i Sagnet om Tisø og Bliden. Man kunde f. Eks. ikke tænke sig en Hest anbragt i dette Sagn om Søernes Oprindelse, da Heste ikke har Betingelser for at kunne rode Huller i Jordoverfladen. Alle Sagn om Søers Oprindelse ved Svins Fremfærd behøver ingen anden Forklaring end den her givne.

Der er heller ingen Grund til at se noget mythologisk i de talrige Sagn om Svin — eller om en So med Grise — der forefindes knyttet til Søer, Moser, Lavninger, sumpagtige Steder m. v. Thi det er netop på sådanne fugtige Steder, Svin ifølge deres Natur helst færdes, og ikke på Højdedrag og tørre Lokaliteter. I Landsbyfællesskabets Tid færde-

[1] Hans Ellekilde: Evald Tang Kristensens Æresbog (1923), 34—35, med mange Henvisninger. Ligeså i Ellekildes Udgave af Sv. Grundtvigs Danske Folkesagn II, 76—77. Om Søer fremkomne ved Kæmpekast se: Danmarks Kæmpesten (1933), 137. Danske Sagn III, Nr. 108.

des der så ofte Svin i det fri, og mangen en Griseso har i Tiden mellem Marts—April og Julen måttet ernære sig selv og sit Afkom ude på Grønningerne i lave Områder. Her er Svineflokken undertiden i Mørket kommet gående, og den har da let kunnet sætte stor Skræk i Livet på ensomt vejfarende Mennesker, ligesom løstgående Heste kunde det. Derved er fremkommet Sagnene om hovedløse Svin, hovedløse Heste, Helheste og Bækheste. Sagn og Tro knyttet til sådanne fritlevende, skikkelige Husdyr er uden Tvivl ofte af høj Ælde — ligesom Oprindelsen til vort Husdyrbrug er det —, men der kan næppe i den Folkeoverlevering, der foreligger om Svin, Heste og andre Husdyr findes et Indhold, som har nogen Forbindelse med Mythologiens Fortællinger om Svin og Heste eller med en Oldtids hedenske Kultus, hvori disse tæmmede Dyr har spillet en Rolle.

3/7 1952.